

RAŞİD GANNUŞI:

İslamcılık Geleneğinde Bir Demokrat

AZZAM S. TAMİMİ

Türkçesi: Ayşe YÖNKÜL

HECE

inceleme

Azzam S. Tamimi: Filistin asıllı İngiliz akademisyen ve siyasi aktivist olan yazar 1955 doğumludur. Kendisi 2008'e kadar İslami Siyasi Düşünce Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmıştır ve şu anda da Alhiwar televizyon kanalının müdürü ve baş editörüdür. Tamimi, Orta Doğu'da siyaset ve İslami siyaset üzerine kitaplar yazmıştır ve bunlardan bazıları şunlardır: Power-Sharing Islam, Islam and Secularism in the Middle East and Hamas: A History from Within. Tamimi, koyu bir Hamas destekçisi ve Filistin halkının savunucusudur. Kendisi, Siyonizmin, ırkçı bir ideoloji olduğunu düşünüp Filistin topraklarını çaldıklarına inansa da Hamas ile Filistinliler arasında diyalog kurulmasını, barışın sağlanmasını istemektedir. Ünlü İslami aktivist, Bin Ali rejiminin muhalifi, sürgün yemiş ama ünü siyasi çevrelerce bilinen Gannuşi'nin İngiltere'de sürgündeyken yaptığı konuşmaları ve yazdığı makaleleri İngilizce'ye tercüme eden Tamimi bundan dolayı kendisiyle yakın bağlantı kurmuş olup, sosyal ve siyasi dünyasını keşfetme fırsatı bulmuştur. Gannuşi konusunda yetkinliğini ifade etmekten çekinmeyen Tamimi, Gannuşi hakkında kitap yazabilecek olmanın haklı gururunu bu yetkinliğe bağlamaktadır. Tamimi, bu kitapta, Raşid Gannuşi'nin düşüncelerini tanıtmaktadır. Gannuşi, demokrasi ve çoğulculuğu savunan modern İslami siyasi düşünce ekolündendir ve demokrasinin halkın egemenliğinin garantisi olduğuna, güç tekelinin karşısında olduğuna inanır. İslam'ın demokrasi ile uyumlu olduğunu iddia ediyor olsa da, modern liberal demokrasi türlerinin, laik temelleri sebebiyle, Müslüman dünyasına uymadığının da altını çizer. Gannuşi, sivil toplum kavramının özünde İslami bir kavram olduğunu vurgular ve laikliğin sivil topluma modernleşme adı altında zarar verdiğini düşünür. Gannuşi'nin hayatını ve düşüncelerini irdeleyen Tamimi, Gannuşi'nin İslami düşüncesinin zaman içindeki gelişimini ve bağımsızlık sonrası dönemlerdeki problemlerle birlikte olgunlaşıp yerleşmesini gözler önüne serer.

Ayşe Yönkül: 1987 doğumlu çevirmen, üniversite eğitimini ODTÜ İngilizce Öğretmenliği'nde, yüksek lisansını ODTÜ İngiliz Edebiyatı'nda tamamlamış olup doktora eğitimine Bilkent Üniversitesi Eğitim ve Öğretim Programları'nda devam etmektedir. Akademik ilgi alanları arasında modern İngiliz tiyatrosu, Türkiye'de ve dünyada eğitim trendleri bulunmaktadır. Çeviri dünyasına tezler ve akademik makaleler anlamında katkı yapmış olsa da bu eser, Yönkül'un ilk çeviri eseridir.

RAŞİD GANNUŞİ: İSLAMCILIK GELENEĞİNDE BİR DEMOKRAT

AZZAM S. TAMİMİ

İngilizceden Çeviren
Ayşe Yönkul

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 408
İnceleme

Orijinal Adı: *Rachid Ghannouchi: A Democrat Within Islamism,*
First Edition by Azzam S. Tamimi

Copyright©2001 by Azzam S. Tamimi

Bu kitabın telif hakkı Oxford Publishing Limited'den alınmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2016

©Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: SARAKUSTA

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık: Bülent Güler

Baskı: Dumat Ofset

T: (0312) 278 82 00

ISBN: 978-605-9556-09-5

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak Nu: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenışehir/Ankara

T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

www.hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz /	7
İthaf /	13
1-Gabes'ten Paris'e /	15
2-Demokrasiye Yolculuk /	59
3-Demokrasi Sorunu /	111
4-Laiklik /	179
5-Sivil Toplum /	211
6-Bölgesel Devlet ve Yeni Dünya Düzeni /	259
7-Demokrasinin Önündeki İslamcı Engeller /	307
8-Gannuşi'nin Karşısında Olanlar /	337
Sonuç /	363
Notlar /	371
Bibliyografya /	403
Dizin /	421

Önsöz

İslam ve demokrasi konusunu akademik anlamda takip etmeye başlamam, Müslüman dünyasında insan hakları ve demokratikleşmeyi izleyen Londra merkezli Liberty for the Muslim World (İslam Dünyasına Özgürlük) isimli teşkilata katılmamla gerçekleşmiştir. Birçok Müslüman gibi ben de Cezayir'deki demokrasi sürecinin bitmesinden dolayı büyük hayal kırıklığı yaşamış, bazı çevrelerin Ocak 1992 askeri darbesinin demokrasiyi, düşmanlarından –yani İslamcılardan– koruma yönünde kaçınılmaz bir girişimmiş gibi göstermesinden ötürü canım sıkılmıştı. Demokrasinin İslam ile uyumlu olduğuna dair inançla ve bu uyumluluğu akademik çalışma yoluyla kurmak ümidiyle bu esere sarıldım.

Amacım; bazı ünlü Müslüman siyaset yazarlarının demokrasi ve İslam'ın birlikte yürümediğine dair çıkarımlarını çürütmektir. Ayrıca bu çalışmaya, İslamcıların siyasi süreçlere tam yetkiyle katılmasına rağmen, İslami hareket içerisinde hâlâ İslam ile demokrasinin çatışıp çatışmadığına dair tartışmaların

yapıldığı Ürdün'deki demokrasi deneyi sayesinde daha da motive olduğumu söyleyebilirim. 1980'lerin ortalarında demokratikleşme rüzgârının bölgede esmeye başlamasından bu yana bu tartışma Arap dünyasının çoğunda devam etmektedir. Bu akıma eşlik eden en önemli gelişme, siyasi İslam içinde demokratik süreçlere dâhil olmak, seçim sonuçlarına saygı duymak ve oyunu kurallarına göre oynamak isteyen grupların ortaya çıkmış olmasıdır. Bu konuyu araştırma süreci öncelikle demokrasi kavramının Batı literatüründe incelenmesini sonra da çeşitli İslami ekollerin konuya bakış açısının keşfedilmesini gerektiriyordu. Çağdaş İslami uyanış hareketlerinin, çoğunlukla Batı'da yeşeren demokrasi kavramından hoşlanmadığı ve bunu Batı'nın Müslüman dünyasını sömürmesine tepki olarak ve modernleşme yoluyla kimliğini kaybetme korkusuyla yaptığı aşikârdır. 1960'ların ortalarından 1980'lerin ortalarına kadar Arap İslami hareketlerinin üzerinde en derin etkiyi yapmış olan Seyyid Kutub ekolü ile ilişkilendirilen yazarlar demokrasinin İslam'a yabancı bir ideoloji olduğu konusunda ısrarcıydılar. 1980'lerin ortalarından itibaren bu ekol etkisini yitirmeye başlamış, yerini demokrasinin ideoloji değil hükümetin gücünü kontrol etmek için tasarlanmış araçlar ve mekanizmalar bütünü olduğunu, İslami biat ve şûra kavramlarıyla mükemmel bir uyum içinde olduğunu düşünen düşünce ekolüne bırakmıştır. Dürüst olmak gerekirse, bu fikir tamamen yeni değildi; bu düşünceler "uyumluluk" ekolünden çok daha önce Afgani, Abduh, Kavâkibi, Rıza ve Malik Bin Nebi tarafından benimsenmişti.

İlgim, Westminster Üniversitesi Demokrasi Çalışmaları Merkezi (CSD) ve Liberty for the Muslim World (İslam Dünyasına Özgürlük) tarafından 20 Şubat 1993'te Londra'da düzenlenen, uluslararası Power-Sharing Islam [Güç Paylaşan İslam] sempozyumunu takiben biraz değişti. Sempozyum birçok İslami hareket aydınını ve temsilcisini ağırladı. Mısır, Ürdün, Cezayir, Malezya, Yemen ve Kuveyt'teki İslami hare-

ketlerin, İslam ve demokrasi, güçler paylaşımı ve çoğulculuk konularında tecrübelerine dair bildiriler sunuldu.

Sempozyumdan yola çıkarak, demokratikleşme sürecinde İslami hareketlerin karşılaştığı sorunları keşfetmeye dair bir merak geliştirdim. İslamcıların bu problemler karşısındaki tutumlarını incelemenin, çok daha ilgi çekici ama aynı zamanda daha zorlu bir araştırma alanı olduğunu hissettim. Amacım; Ürdün, Mısır, Tunus, Cezayir ve Yemen gibi ülkelerde yakın dönemde yaşanan demokratikleşme tecrübelerinin bu ülkelerdeki demokrasiye geçişte ciddi engellerle karşılaştığına dair kanıtı sunmaktı. Görebildiğim kadarıyla, bu engellerin çoğu İslami kesimin dışından, çoğunlukla yerel otoriter hükümetlerden ve statükoyu korumaya çalışan küresel güçlerden zuhur etmekteydi. Fakat İslami kesimin kendi içinden gelen, demokrasiyi reddeden, onu Batı'dan ithal edilen dalalet olarak algılayan İslami uyanış olgusu içindeki radikal akımların ortaya çıkmasıyla meydana gelen engeller de mevcuttur.

Aynı dönemde, çağdaş İslami düşünce olgusu içindeki en önemli düşünürlerden, Tunus İslami hareketi Nahda'nın sürgündeki lideri Raşid Gannuşi ile de iletişim halindeydim. Şubat 1992'de Londra'da kendisi ile tanışmış, kendisine ilgi duymaya başlamıştım; aynı dönemde de kendisinin London School of Economics İslam Toplumu'nda düzenlenen "Kuzey Afrika'da İslam ve Demokrasi" konulu konferansa gönderdiği makaleyi tercüme etmem istenmişti. O zamandan itibaren, Gannuşi ne zaman bir yerde bir konuşma yapmaya ya da makale sunmaya çağrılırsa, benden tercümesini yapmam istendi. Konuşmalar ve makaleler, demokrasi, laiklik, sivil toplum, insan hakları, ulus devlet, sivil özgürlükler, İslam ve Batı, İslami hareketlerin rolü ve geleceği, İslami azınlıklar, Tunus ve Kuzey Afrika'daki siyasi durum gibi konular hakkındaydı.

Raşid Gannuşi İslami siyaset düşüncesi içinde demokrasi ve çoğulculuğu savunan bir ekolün lideridir. Demokrasinin

halkın egemenliğini garantileyen, yolsuzluk ve hegemonya usulü güç tekeline karşı korunma sağlayan mekanizmalar bütünü olduğunu düşünür. Demokrasi ile İslam'ın uyumunda ısrarcı olmasına rağmen, laik temellerinden ötürü çağdaş liberal demokrasi şekillerinin Müslüman toplumlara uygun olmaya bileceğine inanır. Gannuşi'nin en son ve en önemli kitabı olan *Al-Hurriyat al-Ammad Fid-Davlah el-İslamiyyah* (İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler)* İslami çevrelerde şimdilerde yaşanan İslam'da hükümetlerin doğası, görevleri ve sınırları üzerine yürütülen tartışmalara önemli katkılar yapmıştır. Fakat kendisi ondan fazla önemli kitap yazmış olsa da düşüncelerinin çok azı İngilizce bilen okuyuculara ulaşabilmiştir. Bu dilde Gannuşi hakkında yazılmış az şey vardır ve akademisyenler tarafından yazılanların çoğu ya Tunus İslami hareketi ya da İslam ile demokrasi sorunu tartışmalarının bir parçası olmuştur. Londra'ya yerleştiğinden bu yana İngiliz kitleler için yazmış olduğu yazıları ya da yaptığı konuşmaları İngilizce'ye ben çevirdiğim için, kendimi Gannuşi'nin siyasete bakış açıları bakımından otorite gibi hissetmekteyim. Kendisinin siyaset düşüncesinin şecerisini; Arap dünyasında, özellikle Kuzey Afrika bölgesinde, demokratikleşme süreçleri ve karşılaştığı engeller hakkındaki düşüncelerini araştırmak için kendimi uygun görüyorum.

Siyaset teorisi bağlamında bilimsel eser niteliğinde olan bu kitap, Gannuşi'nin yaklaşık ilk yirmi beş yılını kapsayan, çocukluğunu ve Tunus'un uzak bir köyünden okula gelen ufak bir oğlan çocuğundan Paris'teki lisansüstü çalışmalarına ve eve dönüşüne kadar geçen yıllardaki olgunlaşmasını anlatan biyografi ile başlar. Raşid Gannuşi'nin siyaset düşüncesinin geçmişine baktığımızda, ilk olarak gençliğinde Nasırcılığa ilgi duyduğunu, sonra bu akımı İhvan-Selefi tarzı din anlayışı için bıraktığını, en son olarak da Tunus'a özgü İslami

* Gannuşi, R. İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler. Mana Yayınları: İstanbul. ç.n.

eylem tarzını benimsediğini görürüz. Karakterinin ve siyaset düşüncesinin gelişimine katkıda bulunan çeşitli faktörler vardır. Bunların arasında geleneksel ez-Zeytûna okul müfredatı, Müslüman Kardeşler düşünce ekolü, Cezayirli düşünür Malik Bin Nebi'nin düşünceleri, kendi İslami hareketinin liberalizm ve komünizm gibi yerel Tunuslu güçlerle etkileşimi, İran devrimi ve Sudan İslamcılık modeli bulunmaktadır. Biyografik bölümü, Gannuşi'nin demokrasi anlayışı ve İslam ile demokrasinin uyumlu olduğuna dair teorisinin analizi takip eder. Bu bağlamda, Gannuşi, Malik Bin Nebi'ye borçludur, çünkü Bin Nebi'nin İslam ve demokrasi üzerine yazdığı yazı, Gannuşi'nin çıkış noktası olmuş ve *İslam Devletinde Kamusal Özgürlükler* isimli afili eserinin tohumlarını Gannuşi'nin zihnine serpmiştir. Gannuşi'yi değerlendirmek ve demokrasi algısını analiz edebilmek için Batılı demokrasi teorisine bakmak gereklidir. Ayrıca liberal demokrasinin temel temalarının incelenmesi ve Gannuşi'nin bunlara karşı duruşunun belirlenmesi de gerekir. Bu bağlama verilebilecek örnek şu olabilir: Batı'ya göre laiklik demokrasinin en baş gerekliliklerinden biridir fakat Gannuşi laiklik olgusunu reddeder. Gannuşi, demokrasinin bir ideoloji olmadığını, hükümeti seçme, kontrol etme, seçmeme ya da yer değiştirtme ve sivil haklar ile vatandaşların temel haklarını koruma yönünde bir araç olduğunu öne sürmekte ve bu tezi hem Batı'da hem de İslam dünyasında hem destekçiler hem de muhalifler bulmaktadır.

Aynı yaklaşım, Gannuşi'nin Arap dünyasındaki demokratikleşmenin laiklik, modern bölgesel (territorial) devlet, yeni dünya düzeni ve İslamcılık içindeki radikal akımlar tarafından engellendiğine dair analizi için de geçerlidir. Gannuşi'nin *laiklik, liberalizm, modernite ve sivil toplum* kavramlarını kullanışı, bu kavramların Batılı versiyonlarıyla karşılaştırılmıştır. Demokrasiyi reddeden İslamcılara cevabını incelerken, kendisinin *farağ* (alan) teorisi – İslam'ın *dini* ve *siyasi* diye iki

ayrı bölümden oluşması – uzunca tartışılmıştır. Son olarak da Gannuşi'yi eleştirenler ele alınmıştır. Siyasi düşmanlarının ve ideolojik muhaliflerinin yanı sıra, o kadar da popüler ve etkili olmasına rağmen, Gannuşi iki İslamcı grup tarafından da eleştirilmiştir. Bu gruplar şunlardır: Gannuşi'nin Batı'ya çok fazla imtiyaz tanıdığını düşünen geleneksel elitler ve Gannuşi'nin Batılı demokrasi ile laiklik kavramlarının ciddi eksikliklerini anlamadığını ya da fark etmediğini düşünerek kendisini eleştiren liberalizm ya da Marksizm'den İslam'a geçiş yapmış sınıftır. Bu kitap, Gannuşi'nin laikliğe dair yorumlarındaki olası eksikliklere dair Gannuşi'nin kendisindeki ve etrafındaki güncel tartışmalara da yer vermektedir. Bu kitabın genel amacı, yazılarının çok azı İngilizce'ye çevrilmiş olan, çağdaş İslami düşüncenin öne çıkan isimlerinden Gannuşi'yi İngilizce okuyuculara tanıtmaktır. Yapabildiğim en iyisini yapmaya çalışarak oldukça üretken olan Gannuşi'nin genel çıktılarının manalarını analitik olarak değerlendirmeye; ana temalarını vurgulamaya; çalışmalarındaki olası tutarsızlıkları incelemeye ve bu tutarsızlıkları açıklamaya çalıştım.

A.S.T.

Londra / Mart 2001

İthaf

Üstadım ve sevgili dostum, Profesör John Keane, bu eseri nihayete erdirmemi sağlamıştır, kendisine sabrı ve kılavuzluğundan ötürü teşekkür borçluyum. Kendisiyle tanıştığımız günden bu yana edindiğim bilgilerin haddi hesabı yoktur ve hepsi benim için sonsuz derecede kıymetlidir.

Sevgili dostum ve üstadım, Profesör John Esposito'ya da beni yüreklendirdiği, tavsiyeleriyle beslediği ve desteğini esirgemediği için bir o kadar minnettarım.

Üstadım, Raşid Gannuşi ile Şubat 1992'de tanıştık ve o günden bu yana kendisi hakkında ve kendisinden öğrendiklerimle zihnimi zenginleştirmiştir, buradan kendisine en yürekten şükranlarımı sunmak isterim.

Araştırmam sürecinde yanımda olup bana destek veren herkese teşekkür ediyorum, özellikle de Profesör Abdülvahap el-Messiri, Üstad Münir Şefik, Dr. Abdülvahap el-Efendi ve Dr. Ferit eş-Şayyal'e.

Ve son olarak, sevgili eşim, Rifka'nın desteği, ilgisi olmasaydı ve beni bu denli yüreklendirmeseydi, bu eserin ufacık bir parçası bile tamamlanmış olmazdı.

1

Gabes'ten Paris'e

Köyde

Raşid Gannuşi 22 Haziran 1941'de güneydoğu Tunus'un Gabes vilayetinde Hamma'ya yakın bir köyün bir kulübesinde doğdu. Ailesi, diğer birkaç aileyle birlikte, İkinci Dünya Savaşı esnasında Mihver devletlerin bombardımanından saklanıyordu. Kargaşa, karışıklık ve eli kulağında inkılap zamanlarıydı.

Bölgenin kabileleri savaşın öncesinden bu yana Fransız sömürgecilere karşı isyan ediyordu. 9 Nisan 1938 günü itibarıyla, insanların bağımsızlık arzusu ateşlendikten sonra, cesaret ve umutla, ülke çapında Fransız karşıtı gösteriler düzenlendi, kabile ayaklanmaları siyasi elitlere ulaştı. Fransa ve Birleşik Krallık, Almanların Polonya'yı istilasına 3 Eylül 1939'da savaş ilan ederek karşılık verdiğinde, Tunus'taki Fransız sömürge yetkilileri, yerel halkın denetimden çıkma tehditlerini kontrol altına